

шкільна
художня
бібліотека

У
К
Ш 6 (2:8к)
К 75

Г. КОЦЮБА

ДОРОГОЮ ЗМАГАНЬ

ЛІТЕРАТУРА
І МИСТЕЦТВО

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

+

Шифр Рк Ш6(2-я).К75 инв. № 262.577.3Автор Козюба Г.Назва Дорогою з'їждань.Місце, рік видання Х., 1932.Кіль-ть стор 55 с.

-//- окр. листів _____

-//- ілюстрацій _____

-//- карт _____

-//- схем _____

Том _____ частина _____ вип. _____

Конволют _____

Примітка: Зі Х. 2002. №12 -

A531038

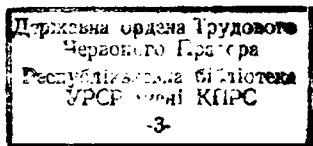
Г. КОЦЮБА

Ш6(2-32)

К75

ДОРОГОЮ ЗМАГАНЬ

2626773

ЛІТЕРАТУРА і МИСТЕЦТВО
ХАРКІВ — 1932

Бібліографічний опис цього видання здійснено
з Літопису Українського Друку, Картографічного
департаменту та Видавничої справи Української
Книжкової Палати

Друкарня школи ФЗУ
«Україноліграфоб'єднання»
Одеса, Пастера, 15.

Одмиськліт № 1067—1931 р. Зам. № 3011 20.000 пр.

1^{3,4} арк. (ост 364 А6)

I

Цієї зміни вугілля на-гора подавали надто мляво, як ніколи, здавалось, повільно, з переборами, з незвичайною затримкою кліті внизу, у шахті.

Тим то відкатник на поверхні Панько Сокирка, що в своїй праці цілком залежав від темпу подачі вугілля знизу, працював так само повільно, з прохолодцем, проте вчасно, без будь-якого напруження і втомив відкочував із своїм товаришем вагонети з кліті.

Він мав навіть змогу, ледве чи не вперше за свою, щоправда, не довгу тут роботу, викурити, хоча й потайки, додержуючи обережності, цигарку, перемовитись словом з товаришем, озирнутися навколо, на цей дивовижний краєвид, що стелився перед його очима.

Чекаючи на кліть з вагонетами, він мимохіть дивився на велетенську, чорну, схожу на згаслий вулкан піраміду, що підносилась тут же збоку за сортувальним двором, з таємничою, для нього незрозумілою назвою—терикон.

Він уважно, з цікавістю й побоюванням стежив, як круто-спадистим схилом терикону повзла по рейках вагонета з породою до найвищої точки його, де ворушилась, ледве помітно,

маленька, мов комашина людина. Він переводив зір на долину, що починалася за шахтовими будівлями, на широку долину, порізану довгими лініями одноповерхових, недавно побудованих будиноків, потім на кряж, що півколом обхоплював долину, злегка підносячись над нею.

Високі, чорні піраміди виднілися там і там на кряжу, то ближче до долини, то віддаляючись, маячили своїми шпилями в повітрі, обгорнуті сизо-синім тьмяним серпанком. Стрункі заводські димарі здіймалися де-не-де між пірамідами і, зближаючись з ними, творили разом одну суцільну картину, сувору й похмуру, привабливу своєю величністю.

Вечірня сутінь, змішана з туманністю осінньої пори, стелилася по долині й, затягаючи колонії, насувалася на кряж. Електричні вогники блимнули по долині, і там по кряжу, спочатку зрідка, поодинокі, а потім спалахнули тисячами вогняних зірок. Розрізана цим світом сутінь пливла вгору, від чого чорні схили пірамід і заводські димарі ставали ще похмуріші, дивовижніші. На вечірньому тьмяному тлі, освітленому знизу електрикою, вони видавалися тепер силуетами якихось гігантських споруд, що гордо підносились у небесні простори.

Поглядаючи на освітлене вогнями поле, на суворі силуети пірамід і димарів, відкатник Панько Сокирка мимохіть замислився. Він відчув якийсь неспокій, незрозумілий з першої хвилини і неясний, той неспокій, що, виникши ніби несподівано, проте хвилює, тривожить, турбує.

Чи його зворушила оця картина труда, неймовірних зусиль і перемог шахтарів, що своїми руками поставили оті пам'ятники, вивозячи з підземних глибин день крізь день, цілі роки й десятиріччя непотрібну породу, щоб видобувати вугілля? Чи він ізгадав свій край, з його болотами, з лісами, з бездоріжжям і темними ночами, що так гостро вирізнявся своїм виглядом від цієї картини, свій Волинський край, де він провів свої юнацькі роки і оце лише недавно покинув його, діставшись сюди, у цей шахтарський, досі незнаний Донбас?

Може?..

Подана на-горá кліть з черговою партією вагонет приглушила на якийсь момент його неспокій. Спускаючи на рейки з кліті важкі вагонети, завантажені вугіллям, він навіть вдоволено вигукував, наслідуючи товариша, кремезного парубійка, що легко посував однією рукою вагонетку, примовляючи: „Гопля! Іще раз! Гопля!“

Та згодом, чекаючи знову на кліть, що після кількох швидких підіймань, затрималась була внизу, він знову відчув неспокій. Втопивши очі в чорну силуєту близької піраміди, на шпилі якої засвітилась електрична зірка, утворюючи навколо себе блідоясне, мов коронка, коло,—він почував, що йому щось заважало, щось ніби тиснуло на серце, так легенько, ледве чутними і разом болючими дотиками.

„Ага, так це ось що!“—збагнув він, здавалось, причину свого незвичного настрою.—„Справді!“

І раптово пригадав усе: сьогоднішнє засідання, промови, свій виступ, розмову з старим шахтром.

З ранку цього дня в колишньому приміщенні церкви, тепер шахтарському клубі відбулося засідання шахткому з участю представників від окремих ділянок, від ударних бригад, від комсомольців і наймитів, недавно прибулих на шахту. На порядку деннім стояло виробниче питання. Ходило власне про те, щоб дійти перелому в роботі шахти, щоб збільшити видобуток вугілля, щоб забезпечити виконання плянових завдань.

Спочатку виступив з промовою управитель шахти.

„Друга п'ятиденка—говорив він стурбовано,— не дала помітного поліпшення в роботі. Шахта й за ці дні так само відстає, виконавши тільки 50% свого завдання. Ця ганебна цифра ставить шахту на останнє місце з-поміж інших шахт рудоуправи. Подивіться на їхні цифри, розмахував він перед собою жмутом паперів, таких показників жодна не має. Або візьмімо ось роботу окремих дільниць нашої ж шахти. Що ми тут бачимо? Що одна виконала програму цілком, а інша, приміром Аршинка, ледве на сорок процентів витягла, і це тоді, коли умови праці на цих ділянках однаковісінькі. Про що це свідчить? Про те, що ми маємо всі засоби, всі можливості виконати з честю програму, і все ж не виконуємо, не справляємось з нею. В чім же причина нашого нечуваного відставання? Брак вибійників, скажете? Але це не головне. Головне, треба одверто погодитись, це наше нехлюйство, це занепад трудової дисципліни, пияцтво, прогульництво, байдуже ставлення до

своєї роботи, до своїх обов'язків перед країною і наше потурання цим явищам!" Він наводив приклади злісного нехтування роботою, малу кількість заирягів, погану працю під час виходів, то відзначав добру працю деяких бригад, що виявили більшовицьку свідомість і відданість.

„Товариші!,—закінчив він свою промову,— візьмімось же працювати по-справжньому, по-більшовицькому, щоб виконати вугільну п'ятирічку за три роки“,—апелював до сумління шахтарів, то загрожував усіма карами порушникам трудової дисципліни.

Потім промовляв секретар комсомольського осередку. Він сказав, що ленінський комсомол завжди був на передових позиціях, на загрозливих ділянках фронту, чи збройної боротьби, чи то соціалістичного будівництва. І тепер, коли тут стався прорив, що загрожує прискореним темпам індустріалізації країни, ленінський комсомол мобілізував кілька десятків тисяч своїх членів на ліквідацію прориву, на підсилення старих бойових кадрів шахтарів.

„Ми обіцяємо стати першими провідцями в боротьбі за ліквідацію прориву, за здійснення промфінпляну. Ми оголошуємо жорстоку війну усяким недоладностям що зривають нашу роботу. Ми обіцяємо не вживати до закінчення п'ятирічки спиртових напоїв, широко розгорнути і поглибити соцмагання, всім стати ударниками, рішуче боротися з прогульниками, з ледарями й дезертирами, що кидають наші лави й допомагають нашим ворогам“

Бучні оплески, підсилені радісними вигуками,

розітнулись у залі. Хвиля піднесення, якогось захоплення сколихнула мовчазливо настроєних до того людей, і він, Панько, не зчувся, як зворушений цією хвилею, знявся з місця, й опинившись перед президією, попросив собі слова.

„Ми, волиняки, що прибули сюди оце недавно,—сказав він, зворушений,—заявляємо, що цілком підтримуємо попереднього промовця й обіцяємо за найкоротший час домогтися цілковитого виконання програми“.

Новий вибух оплесків усієї залі пролунав на відповідь його словам.

Схвильований, сповнений якнайкращих бажань віддати свої сили на ліквідацію прориву, він легкою ходою, не почувавши під собою землі, пройшов залею до свого місця.

Тут, сівши на лаву, він відчув на собі колючий погляд з боку, з другої лави. Обернувшись, зустрівся очима з літнім чоловіком.

Це була похмура, з настобурченими бровами людина, з густою, кошлатою, зрідка посрібленою бородою. Зашкорублена шкіра на обличчі, порізаному тонкими жилками, й чорні від залишків вугляного порошу повіки говорили про його фах.

„Товаришу, а ти де працюєш?“—проказав цей шахтар, пильно дивлячись на нього своїми пронизливими очима.

„Я?“—перепитав Панько, спускаючи долу зір, бо йому стало аж ніяково від того колючого й похмурого погляду.

„Ти ж! Тебе питаюся?“—промовив старий холодним тоном.

„На одкатці“—відповів Панько просто й

спокійно, трохи здивований, чому цей старий зацікавився його працею.— „На одкатці, на поверхні роблю“.

Старий щось мугикнув неясно й мотнув головою, ніби цілком вдоволений з відповіді. Панько якусь хвилину слухав чергового промовця, аж згодом почув легкі удари чиєїсь руки по плечу.

„Так на одкатці, кажеш, робиш? А ти пішов би вниз, у вибій“—промовив знову до нього старий, незрозумілим тоном, тоном поради чи то запитання, а може й прихованої іронії.

Ця мова своєю несподіванкою і своєю недоречністю, а головне двозначністю, що, здавалося йому, заховувалась за цими словами,—мимохить насторожила його, „Я роблю там, куди мене призначають“—заявив він коротко.

„То, парубче, пусте. На одкату можна й баб поставити, а в шахту їх не пошлеш, вибійників з них не зробиш. Ти тільки заяви про це і тебе зразу ж пошлють; вибійників, знаєш, малувато. А то язиком тільки вмієш робити“,—додав він тим самим холодним тоном, ще дужче настовбурчивши свої кошлаті брови.

Панько скося поглянув на старого. Він хотів відповісти, щось зауважити, посперечатися, щось довести йому. Але в цю хвилину засідання закінчилося, і люди, зчинивши галас, посунули до в'їстя. Стиснутий патовпом, він швидко опинився коло дверей.

„Так чуєш, парубче? кидай одкатку і в шахту, тоді й з програмою краще справимось“—почув він фразу, кинуту йому вслід тим же старим.

„О, тоді виповнимо“—повторив підкреслено, з неприхованою іронією в голосі й усмішкою на обличчі другий чоловік, певне товариш першого.

Панько, мов опечений, вискочив на повітря, витиснутий натовпом. Тепер він ясно зрозумів зміст кинутих на його адресу зауважень, всю вагу цих фраз. Йому здавалося, що за тими фразами приховувалось не стільки щирої, одвертої й діловитої поради, як злосливої іронії, й недовір'я.

Усе це глибоко вразило його, викликало в нього низку тривожних запитань і підозр. Де причина такого недовірливого ставлення до нього старого? Чому він так образливо відповів на його виступ, на його заяву?

Чи то говорила в ньому звичайнісінька стареча підозрілість, що її часом виявляють відсталі робітники, побоюючись ніби конкуренції від новаків? Чи це був вияв професійної самозакоханости, мовляв тільки ми, старі кадровики, і вміємо працювати, вияв зовсім зайвий, шкідливий, недоречний? Чи то був може просто один із маневрів бузотьорів, що скрізь і всюди зустрічаються на виробництві і своїми зауваженнями, закидами, нашіптуванням намагаються спантеличити молодь? Зрештою, які він мав підстави так ображати його,—адже він, відколи прибув на шахту і його поставили на одкатку, справно виконує свою роботу?

Він пожалкував, що не нав'язав там у клубі розмови із тим старим, що досить байдуже поставився до його базікання, не поцікавився його собою й „порадами“, за якими прихову-

валось може, навіть, обличчя клясового ворога, шкідника, що пролазить і на шахти і всяким способом провадить свою шкідницьку, розкладницьку роботу, скеровану на зрив виробничих плянів.

Отож, щоб виправити свою помилку, він був навіть спинився, бажаючи почекати на того „бузотьора“ „промацати“ його. А як старого вже не знайшлося серед робітників, що простували від клюбу, то він пішов далі, схвилюваний і гнівний і на старого і на самого себе, що не вивів того шептуна відразу на чисту воду. „Треба їм зразу по руках давати, щоб не такі вже нахабні були“.

За столом у шахтовій їдальні, куди він зайшов, щоб пообідати перед зміною, він трохи вгамувався. Коротка, уривчаста розмова за цим же столом двох хлопців про роботу коногонів у шахті, пересипана грубою, безсоромною лайкою, де кожен одчайдушно й легко, з підкресленою брутальністю конкурував, здавалось, своєю лайкою на першенство, привернула до себе його увагу. А їхня, не зовсім ввічлива, зроблена з якоюсь простотою, відповідь на його про це зауваження, приперчена і то, здавалось, не злостливо, міцним словом, викликала в нього лише сумні застереження.

Якщо ці хлопці з такою легкістю й звиклістю вживають лайливих слів, то чи не занадто гостро поставився він до мови того старого? Чи не сприйняв він надто підозріло його поради, висловлені може цілком щиро, без прихованих намірів, трохи лише бурчливим тоном? І чи не

є це все звичайнісіньке побутове явище, що вражає тільки свіжі голови?

Дійшовши такого висновку, він був заспокоївся й апетитно доїв макаронну, заправлену м'ясом бабку, що її давно вже забув у себе на Волині, і що дала йому привід зробити ще один висновок, що в Донбасі з громадським харчуванням справа налагоджена як на цей час майже добре.

Почуваючи в собі приплив сил, він пішов на зміну.

Працюючи на одкатці й згадавши все це, він знову відчув, і то дужче, неспокій, тривогу. Що його найбільше турбувало,—це він добре розумів,—розмова із старим, що набрала тепер іншого змісту й значення.

„Так ти на одкатці працюєш? А там же і баб можна поставити“—колола тепер йому фраза старого.

Він ніби виправдувався, заперечував закиди старого. „Що ж, мислив собі, він не від того, щоб і у вибій піти, як це потрібно, як про це йому скажуть, бо не можна ж робити там, де тільки тобі забажається, треба щоб хтось керував, щоб хтось порядок давав, а то що ж воно гийде. Та й одкатка теж важлива робота і коли тут якась затримка вийде, то від того програє й вибій. Треба, щоб усі дільниці на шахті, як коліщатка в машині, працювали добре, в цілковитому погодженні. Отоді тільки все буде гаразд, і видобуток вугілля збільшиться“,—міркував він, намагаючись себе заспокоїти.

А втім він не міг досягти порушеного спокою.

„Тільки заяви і підеш у вибій, вибійників же не вистачає. Чи ти тільки язиком умієш тріпати“—бреніла голосно фраза. І що довше намагався він розвіяти свій настрій, заперечити слушність закидів старого, то все більше хмурився, хвилювався, губив рівновагу, все дужче почував непевність, хисткість своєї позиції.

Йому стало потім і соромно і ніяково. Йому здавалось тепер, що в тім, що вугілля подається на-гора надто мляво, є певна частка і його провини. Він подумав, що старий мав рацію, радячи йому піти у вибій. Тим то постановив негайно по закінченні своєї зміни поговорити з техніком про роботу в шахті.

II

Технік Власов, звертаючись до вибійника Дудки, сказав, між іншим, не надаючи ніби тому особливого значення:

— З тобою, Семене Христофоричу, піде в шахту оцей хлопець,—показав він рукою на присадкуватого парубка, що стояв збоку, притиснутий натовпом до дверей.

У кімнаті „нарядного“ приміщення, слабо освітленій електрикою, товпилась ще сутінь. Тим то Семен Христофорич, засвітивши свою акумуляторну лампочку, здійняв її вгору, наводячи бліде світло на обличчя хлопця.

— Як тебе звати?—поспитав він його несподівано, бажаючи ніби переконатися, чи не знає він його, чи не зустрічав бува десь перед цим.—А, це ти?—витиснув він здивовано, ніби

ніяк не міг сподіватися на зустріч з хлопцем саме тут, у „нарядній“, перед спуском у шахту.

— Я—відповів хлопець стримано, так само, здавалось, вражений із цієї зустрічі.—Панько Сокирка,—додав він несміливо, впізнавши в особі Семена Христофорича вчорашнього свого співрозмовця в клубі й, не знаючи, як себе тримати перед ним, спустив очі долу.

Семен Христофорич помовчав хвилинку, ніби замислившись над тим, чого саме має йти з ним цей хлопець. Потім, кинувши на техніка запитливий погляд, сказав:

— Хай іде, тільки, що він має там робити?

— Ми його прикомандируємо, Христофоричу, на деякий час до тебе. Знаєш, була постановова шахткому, щоб иоваків прикріпляти в науку до кадрових, досвідчених вибійників. Хай походить, спробує,—відповів технік.

Христофорич, на слові „прикомандирується“ знову здійняв угору свого акумулятора й пильно поглянув на худорляве, з гострими рисами, обличчя хлопця, потім зміряв усю його дрібненьку, щуплу, що не пишалася міццю, фігуру і закинув тоном подиву й скептичності.

— На вибійника таки хоче вчитися?

— Хай походить, повчиться, а там побачимо,—відповів технік, заспокоюючи Христофорича.

Останній знизав плечима, ніби не зовсім вдоволений, і сказав глухо:

— Щож, ходім.

Панько несміливо, ніби побоюючись цього похмурого і не зовсім доброзичливо, як йому здалося, настроєного вибійника. втішаючись

лише з думки, що це „старий, досвідчений шахтар“, пішов за ним до підоймового стовбура. Незабаром кліть, злегка гойдаючись, хвилинками злегка підстрибуючи ніби вгору, бистро полинула вниз вузьким стовбуром у темну безодню.

Коли кліть, притишивши свій бистрий літ, стала рівно і зручно на твердий ґрунт п'ятсотметрової глибини, і стовбуровий спустив поміст, з неї вийшов гурт людей.

Засвітивши свої акумуляторні лампочки, вони пішли чорним, як саме вугілля, склепінням, з тустою, мов непрониклива заслона, тьмою.

Це був квершляг, головна артерія підземних шляхів—досить просторий коридор із підпертими грубими сосновими стояками стінами, з обшитою обабочами покрівлею й двома парами рейок, що бігли від стовбура.

Спочатку люди йшли один за одним, повільно і мовчазливо, подібні одне на одного, у сірих підперезаних піджаках, з приспущеними на обличчя крисами брезентових капелюшів, із засуненими за ремінці обушками, лише зрідка перемовляючись словами. Але за якусь сотню метрів, опинившись на перехресті чотирьох коридорів, вони стали розходитись в різні боки поділившись на невеличкі гуртки.

— Нам праворуч, на Аршинку. Чуєш, Паньку чи як тебе?—гукнув Христофорич у сплячу парубкові, що механічно, не добачаючи в темряві людей, схожих одне на одного, пішов був за передніми ліворуч.

— Хай хлопець погуляє, до зміни ще довго,—кинув хтось жартома, викликавши веселий сміх в інших.

Панько, зніяковілий і мовчазний, почувавши ніби провину і разом безпорадний, побоюючись загубитись у цих невідомих йому лябіринтах, кинувся назад.

— Ти вже мене держися,—буркнув суворо Христофорич, повертаючи праворуч, слідом за двома товаришами.

Вони вступили тепер у вузький, нібито це був глухий завулок, порівняно з квершлягом, коридор-штрек, з однорейковою колією, що місцями проходила мало не під самими стоянками кріплення, з низькою, навислою над головами, покрівлю. Калюжі води, що непомітно промикалася краплинками з верхніх шарів породи, траплялися де-не-де в коридорі, перетинаючи путь. Тим то йшли повільно, назгінці, щоб не зачепитись головою за звислу покрівлю, й обережно, навпомацки, пробуючи ґрунт під ногами, то протискаючись до самої стіни, щоб обминути калюжу.

Панько йшов позад усіх. Він уперше оце, за свою недовгу працю на шахті, спустився в її підземелля, вперше, власне, побачив її, бо, працюючи там на поверхні, на откатці, хіба ж можна знати її? Отож він з особливою цікавістю й сторожкою чуйністю, що певно з кожним буває, хто вперше потрапляє в незнані й таємничі коридори підземного світу, посувався наперед.

Тримаючи за гачок акумуляторну лампочку, він то нервово водив нею перед себе, освітлюючи ґрунт під ногами, то підносив трохи вгору, наводячи її бліді пасмечка на покрівлю, на

стіни. Погнуті, навіть надтріснуті стоянки кріплення, що ледве стримували, здавалося, тиск мільйонів тонн породи з боків і згори, впадали йому подекуди в очі. Важкі брили породи звисали зрідка з стелі між прогнилими обалопами кріплення, ладні, здавалося, щохвилини обіртатися вниз. І Панько зі страхом озирався по боках, думаючи про можливі завали. Він хотів навіть поспитатися про це, та не насмівся, побоюючись виявити перед товаришами свою несвідомість і тривогу.

Заховуючи в собі хвилювання, він натомленою важкою ходою йшов за передніми, втопляючи очі в густу темряву склепіння і раз-по-раз стукаючи головою об випнуття покрівлі.

Але штрек був довгий, глухий і мовчазливий, ніби звичайно сюди не ступала вже людина. Це був вранішній час, коли в шахті, у вибоях і на сполученнях наступає на короткий час тиша, коли передня зміна повернулася вже на-горà, а нова почала лише спускатися, коли навіть коногони, що, буває, запізнюються в шахті, щоб вивезти більше на-горà вугілля й очистити вибої для нової зміни, на цю хвилину покінчили із своєю роботою.

Отож штрек, позбавлений коногінського руху, що важким гуркотом вагонет оживляє глухі коридори, на цей час був сповнений мертвої тиші, де губилися виміри часу й простору. І тільки несподівані шуми вітру, що проносився вентиляційними трубами, омиваючи штрек і лави від можливого газу, та заборена партія порожніх вагонет говорили про недавню при-

Газу, а партія заборена партія
УРСР Імені КПРС

2625443

сутність людей і працю в цьому забутому ніби тунелі.

— Та де ж йому буде вже край?—поспитав, нестерпівши, Панько, якому не раз уже здавалось що от спереду видніється куток, а проте помилявся, бо коридор ішов далі і далі.

— Підтягай штани, щоб не загубити, бо як пройдемо ще стільки, тоді й знайдемо край,— відповів Христофорич не зовсім привітно.

І знову йшли, мовчки й повільно в пухкі обійми тунельної ночі, пускаючи перед себе бліді пасмечка світла з акумуляторів.

Ця мовчанка гнітила Панька, як і безкрайність коридору, з його нашорошеною тишею, з пухкою, непроникливою тьмою. Він мимохіть згадував оповідання про випадок на одній із шахт, що про його читали і в місцевій газеті. Оповідання про ганебний вчинок старого шахтаря, про те, як він спустився в шахту з двома новачками й завів їх кудись у далекий, уже вироблений штрек, куди звичайно не заходять люди й, загасивши свою лампу, зник звідти, кинувши хлопців у штреку, як хлопці блукали цілу добу по темних лабіринтах, аж поки натрапили на вибійників, що вивели паляканих на поверхню.

Це був сливе чи не єдиний випадок, відомий йому, що трапився з молодими хлопцями. І хоч Панько і не припускав можливості такого вчинку від Христофорича, проте його загадково похмурість і скептичне ставлення до нього мимохіть наvertsали його думку на той випадок. І він, стомлений незвичайною ходнею,

назгінці, поспішався за Христофоричем, щоб ані на крок не відставати від нього, щоб не згубити його з виду, не лишитися самому в цих порожніх безкрайніх тунелях.

Бліде світло показалося, нарешті, в коридорі. Розтоплюючи згуслу темряву, це світло з кожним кроком вперед яснішало. Два вогники акумуляторних лампочок, як дві свічечки, горіли в коридорі, під покрівлею, а збоку коло стіни мерехтіли силуети двох чоловіків Глухий звук молотка і дзенькіт заліза долітав звідти.

То працювали слюсарі, проводячи труби.

Усі, скориставшись з цієї нагоди, поспинилися і зацікавлено дивились, як слюсарі приладнували трубу до сітки, що тяглася під стелею вповдовж штрека, нагадуючи собою звичайний вентиляційний провід.

— Ну, як воно, хлопці працюється?—проказав один з двох шахтарів, що були йшли поперед на невеличкій віддалі від Христофорича.—Чи скоро свою механіку закінчите?

— Ось як дотягнемо до лави та спустимось униз, так механіка і готова, хоч компресор пускай. За тиждень - другий мабуть упорамось — відповів слюсар, наводячи лампочку на сполучення нової труби із сіткою.

— Тоді, кажуть, вугілля так і потече, так і посипеться, тільки встигай на-гора вивозити,—проказав другий шахтар, з ноткою іронії в голосі.

— Потече чи посипеться—це побачимо, а що оте барахло доведеться викидати, то це вже факт, братухо,—кивнувши на обушок, що стирчав у шахтаря за ременем—відповів слюсар.

Шахтар відступив до другої стіни й, діткнувшись рукою до свого обушка, ніби заховуючи його від презирливого ока слюсаря, поглядав на останнього, то на обушок, не знаючи, що, відповісти на слюсареву зухвалість.

— Твоїми устами мед пити,—відповів за нього Христофорич, з не меншою, здавалось скептичністю в голосі до слюсареві думки.

Потім усі рушили далі.

Присутність людей у штреку, дзенькіт заліза, нарешті, розмова, розвіяли пригнічений настрій Панька, викликали в нього бажання нав'язати розмову. Зрозумівши, що труби проводять, щоб передавати від компресора стисле повітря і що мова йде про роботу зарубних молотків, Панько поспитав Христофорича, чи механізація поширяться й на вибій, куди вони йдуть.

Та Христофорич нічого не відповів. Він повернув тільки назад голову і блисконув на Панька, що йшов слідом за ним, такими очима, що той відразу згубив бажання далі провадити на цю тему балачку.

Тим часом вони спинились поблизу глухого закуту штрека. І Панько з цікавістю став поглядати в чорний закут, чекаючи, що ж буде далі. Та не встиг і озирнутися, як двоє шахтарів, зігнувшись, полізли в невеличкий проріз, що з'яв, (тепер він побачив його коло себе збоку, під стіною штрека), і зникли десь у ямі. А за ними рачки спустився й Христофорич, крикнувши вгору:

— А тепер і ти лізь за мною!

Панько зазирнув у нору. Темний проруб,

освітлений вгорі акумуляторною лампочкою Христофорича, йшов униз, зникаючи десь у глибинах, ніби в якомусь проваллі, з підпертою короткими стояками визькою покрівлею.

Він відчув інстинктовий страх і мимохіть відступив назад.

— Та лізь сміліше, всі ж сюди ходимо,—знову крикнув Христофорич, що, зрозумівши Панькове вагання, затримався був поблизу, чекаючи на нього.—Почепи до піджака за петельку лампу, щоб спереду світила, і спускайся. Ну ж спускайся за мною!

Панько, все ще вагаючись, нерішуче ступив наперед і обережно поліз у нору, спускаючись до Христофорича.

Тепер вони повзли круто-спадистою лавою тонкого, на аршин, вугілля, з низькою, зовсім навислою над ними покрівлею, тримаючись руками за верхню пару, а ногами спираючись на нижню пару стояків, що міцно забиті між підшоною й покрівлею вибраного вугілля, підпирали собою всю вагу верхніх шарів породи.

Дрібні вугляні грудочки, полишені в западинах підшви, зривалися з їхніми порухами й швидко, із шелестом зливи, неслися вниз, зникаючи десь у темному проваллі. Панько з острахом, з затамованим віддихом, прислухався до цього шуму. Йому ввижались всякі страхіття, йому здавалось, що осідає покрівля, що тріщать стояки, що от-от повалиться порода, що він нарешті згубить рівновагу, втратить здібність утриматись руками й полетить униз, не

знати куди, у безвість, як летять оті вугляні дробинки.

Понятий страхом, він хотів, щоб якнайскорше вибратись із цього склепіння, що заважало йому вільно рухатись, що забивало йому дух, що гнітило його своєю низькою важучою покрівлею. Короткі секунди видавалися йому безмірно-довгими годинами, а стометровий схил—безмежно довгим, безкрайнім.

А втім, що далі він спускався вниз, і там де на нього ніби чекала якась небезпека, він бачив той самий хідник, що спадав рівним напрямком, виблискуючи лупаковою покрівлею. міцно підпертою стояками, він сміліше ставав на стояки. А близькі голоси, що вчувались уже звідти, з нижчих шарів, разом з ударами обушків, повернули йому втрачену було рівновагу.

— Так ось де вони!—витиснув він з полегкістю, повертаючи слідом за Христофоричем у вибій, де в приступках працювали вже вибійники.

Христофорич заліз під перший з гори приступок. Тут, присвічуюючи акумулятором, уважно обдивився навколо. Потім поставив лямпочку, зняв з себе одержу, бо в приступку було тепло і парко, й сів на дрібне вугілля, що лежало на підшві перед вибоєм. Сівші по-турецькому й випнувши колесом оголену спину, а головою схилившись наперед до вугільної верстви, він узявся за обушок.

Тримаючи держака близько краю, він легко і звикло пускав обушок, загартованим його

зубком, на міцне вугілля, то просто перед себе, то трохи збоку, шукаючи м'якіших шарів, щоб легше зануритися в нього, щоб ширше зробити гніздо. А, зробивши його цукав обушком трохи вище над ним, намагаючись відколоти скільки можна більше. Відбите вугілля падало коло ніг із гуркотом грізного водоспаду сповзало само собою вниз до плити на нижчому горизонті, звідки крізь люк сипалось у подані вагонети. Густий вугляний пил, що здіймався з кожним ударом обушка, з кожним падінням відбитого вугілля дедалі міцніше насичував повітря, лягаючи грубим шаром на обличчя, на оголену спину. А Христофорич все рубав і рубав, рівно і спокійно, з однаковим, здавалось, ритмом спускав, то здіймав свого обушка. Лише вряди-годи притишував свою роботу, витирав напорошене скло акумулятора, підіймав його світло, щоб виміряти кількість газу в приступку, то підносив лампочку близько до вугільного шару й уважно обдивлявся його залягання. Потім, змінивши свою позу, підібгавши під себе ноги, а то схилившись набік, у напівлежачому стані, знову цукав своїм обушком, пристосовувався, якби зручніше і легше скерувати свої удари на вугілля.

І вже геть пізніше, по якійсь годинці роботи, коли зарубування верстви досить позначилось, він дав собі перепочинок, а zarazом звернувся до Панька, ніби тепер лише згадав про його присутність.

— Ану, парубче, спробуй ще й ти ось тут,— кинув він, вилазячи із вибою.

— Порубай, а я подивлюся.

Панько, скоро тільки дісталися до приступка, з цікавістю озирався навколо, на цей незрозумілий і загадковий для нього закут, на чорний з вилиском шар вугілля, що йшов угору і вниз. „Так ось де його здобувають“,—думав він з подивом. Потім, як учень, що йому слід вчитися, стежив за працею Христофорича, за вдарами обушка, А що праця видалася йому простою, немудрою,—він узявся й собі підбивати вугілля з приступку, з боку від Христофорича. Проте, незабаром, трохи підзьобавши обушком, він змушений був припинити на зауваження Христофорича, що „так не годиться, що треба почекати, придивитися“. Тим то він охоче відгукнувся тепер на його заклик.

Присівши перед вугільним шаром, по-турецькому, як то робив Христофорич, він енергійно взявся орудувати своїм обушком. Міцно стискаючи в руках держака, він хутко й розгонисто, щоб надати більшої сили, пускав його на вугілля. А як вугілля не дуже піддавалося йому, то він ще дужче натискав на держака, енергійно бив зубком обушка, ніби перед ним стояла стіна, що її треба от зараз хоч що там буде, протаранити.

— Та ти, хлопче, тихше розмахуй обушком, бо так швидко захекаєшся,—буркнув Христофорич, спостерігаючи збоку.

Панько, зніяковілий, бачачи, що в нього й справді щось не так виходить, проте не знаючи шару й не вміючи пристосуватися до його залягання, якимось механічно розмахував обушком.

Обушок з дзенькотом, потрапивши на міцну залучину відскакував назад, зробивши лише невеличку, мов дряпок, зарубину. А Панько бив далі, натомлений, захеканий, непевний уже своїх сил.

— Ти зубок уже збив, куди ти дивишся, чи ти не добачаєш?—крикнув Христофорич.—Ти краще спочинь та ще подивися, а я вже буду робити,—зауважив він сердито, посуваючись до вибою.

З цими словами Христофорич взявся до роботи, а Панько, схвильований, виліз з-під приступка. Він сидів приголомшений, з почуттям принижености, що певне огортає кожного після невдалого дебюту, після невмілого пробування своїх сил.

Тим часом робітний день відходив. Христофорич, вирубавши визначену на запряг пайку вугільної верстви, став одягатись. Потім поповзом, так само, як і раніше, спустились униз до нижчого горизонту, а звідти штреком, притискаючись часом до стіни, щоб пропустити повз себе коногона з вагонетами, повільною ходю обоє натомлені, чи задумані, огорнуті своїми мислями, посунули до підоймового стовбура.

— Чи ти й завтра поїдеш на шахту?—кинув, нарешті, Христофорич, по довгій мовчанці.

— Авжеж,—відповів Панько коротко, понятий безрадіним почуттям.

— Та я питаюся, чи надовго ти оце сюди? Чи так либонь подивитися?—витиснув Христофорич неясно, ніби щось приховуючи.

Панько насторожився.

— Як то подивитися?—перепитав він, не зрозумівши Христофорича.

— А так, подивитися,— відповів спокійно останній. Бачиш, парубче,—він вів далі,—за ці два тижні ти в мене четвертий з тих, що хотіли вийти на вибійників. Один щось днів зо три походив, а двоє так раз тільки й спустилися в шахту. Дивлюся день, другий, третій—немає, тоді питаюся в техника: де ж це кажу, ваші хлопці, молоді кадри подівалися, а він мені тільки рукою махнув. „Не питай, каже, й розчоту не взяли, кудись з шахти завіялись“. Отож воно і є, що плутаєтесь ви тут по-дурному, і себе тривожите і нам заважаєте,— відрізав він сухо не то з докором у голосі й осудом, не то із скептичною ноткою, мовляв цього і треба було сподіватися.

Панько не зразу відповів. Почуваючи себе в шахті зовсім безпорадним, він не насмільювався сперечатися з Христофоричем, хоч той своїм ставленням до нього на протязі дня, байдуже холодним, то скептично-глузливим, не раз викликав у нього образливо-злісні, але все ж стримувані почуття. Та останній випад надто вразив його.

Він наважився.

— А ви, дядьку, і до тих хлопців ставились так добре, як і до мене?—закинув він з ноткою скарги й невдоволення в голосі.

— Я? — здивовано перепитав Христофорич.—Я нічого, мое діло таке,—витиснув він таким тоном, ніби нічого не розумів, що від нього вимагають.

Але почувавши ніяковість, він зам'явся. І вже перед стовбуром кинув якимось глухо.—Так ти той... приходь, значить, і завтра.

III

Панько, виїхавши на-гора, лишив акумулятора в лямпівні, вимився в шахтарській лазні, ще містилася тут же таки під одним дахом з лямпівнею, перебрався в чисту одежу й завернув у ідальню. Пообідавши, попростував довгими колоніями робітничого виселку, розташованого поблизу шахти, до своєї казарми.

У казармі, в одній з дванадцяти кімнат її, куди вступив Панько, досить світлій, досить чистій, з білими й голими стінами, де стояло десять залізних ліжок, прибраних ковдрами й подушками, було тихо, незвично спокійно. Один пожилець, сховавшись під ковдрою, що тільки волосся стирчало, спав, здавалось, міцним сном, другий сидів на стільці між ліжками, порпаючись у кошику, щось перебираючи, щось ніби шукаючи, та ще трое, збившись навколо стола біля вікна, уважно слухали оповідання, що його вів один із них, старший віком, кріпильник Мацоха.

Панько, вставши цього дня зрання, щоб вчасно спуститись у шахту, почував тепер дрімотність. Отож, снявши піджака, приліг був на ліжко. Та сон не йшов. Вражіння дня з новою силою постали перед ним, збуджуючи цілу гаму настроїв і переживань, де відчуття сумовитости й пригнічености змішувалось із злістю й невдо-

воленістю. Він крутився на ліжку, поглядав втомленими очима на вікно, на компанію, що зібралась біля столу.

„... Так от і пристав мавр, рятуючись від гніву короля французького, до турецьких берегів—оповідав Мацоха спокійним тоном.—А султан турецький на той час почав війну з царем перським. Довго воювало військо, а кінця-перемоги немає. Тоді пригадав цар перський, що турки люблять жінок і пішов на хитрощі: спорядив цілий полк жінок і пустив їх, амазонок, значить, на турок. І завагалось військо вже турецьке. Побачив султан, що лихо, і покликав мавра, про хоробрість якого вже чув, і призначив його на командира“.

Панько, слухаючи оповідання, хмурился, сумовито похитував головою.

— А що? не спиться?—проказав до нього хлопець, що все ще порпався в кошику.—Ти, кажуть, з одкати в шахту пішов, на вибійника стаєш, чи що? Як же тобі працювалось?

— Та нічого, так собі, звісно, це попервах, а там мабуть наладиться. А ти, Васю, чого це клопочешся? На зміну вже збираєшся?

Вася підвів маленькі, прижмуркуваті очі й, посміхнувшись, покрутив заперечливо головою.

— На зміну та не ту,—кинув він загадково й, озирнувшись, підвівся на ноги, ніби щось пригадавши.—Гей, Колько, вставай!—ступив він до ліжка, де спала під ковдрою людина.—„Вставай прокляттям заклеймьонний“, чи як там співається, бо вечір уже близько,—додав він зниженим голосом, стягаючи з того ковдру.

— Чуєш, Колько! Не хочеш?—скрикнув він вражений, на сонне белькотання молодика, що, згорнувшись клубочком, знову сховався під ковдрою.—Не хочеш? Не підеш? Та на якого ж дідька волинку тяг і мене з пантелику збивав? Збирайся! Чуєш?—торгав його за ноги.—Не поїдеш? Я так і знав, чортова вобло, що ти це зробиш в останню хвилину,—репетував Вася, удаючи ніби його справді і не знати як піддурили.

— Та ти, Васю, не костричя, не заважай, дай і нам слухати,—кинув йому лагідним голосом один з молодих хлопців від столу.

Мацоха на хвилину припинив свою мову й очікувано поглянув на Васю.

Вася, впіймавши його погляд, примовк. Якийсь момент й собі слухав оповідання, перейнятий почуттям поваги і заздрости до оповідача, потім підійшов до кошика, зачинив покришку і, взявши на замок, поставив ближче до дверей.

— Вертаюсь додому,—промовив він стиха до Панька.—Умовлялися вдвох з ним,—кигнув на ліжку,—земляки ми, він з Київщини, а я з Волині, а це не хоче, союз розбиває. Доведеться самому. А може, знаєш, Паньку,—замислився на хвилинку,—поїдемо вдвох, все'дно у вибої ти довго не висидиш. А вдвох веселіше біхати,—закинув він з лукавою посмішкою.

Хлопці перезирнулись, один ніби спостерігаючи, яке вражіння зробила його пропозиція, а другий здивований з неї, так легко й просто і несподівано висловленої. Проте, обоє мовчали. В кімнаті настала тиша, порушувана лише опові-

данням кріпильника про відважного мавра, про його надзвичайні пригоди, повні страхіть і ризикованих ситуацій, про його відвагу й перемоги.

„... І каже йому султан,—брєніла чітко мова кріпильника,—за те, що ти розбив у смертному бою царя перського й врятував мою державу від розору, за ці твої заслуги призначаю тебе великим пашею. І став він пашею над усіма пашами, найважливішим чоловіком у цілій імперії, що над ним нікого вже старшого не було, хіба що тільки сам султан. Йому найбільші багатства, йому перша слава й хвала. Жити б ото та веселитись, аж тут не до того: ходить паша, цебто, значить мавр, смутний-невеселий, як віск на вогні тоне. Бачить султан, що на очах паша тоне й каже: „Чого це ти, мій вірний паша, зажурився?“ „Відпусти, мене, каже, великий царю, поїхати з твоєї землі“. „Чим же ти в мене невдоволений? Скажи мені—і все тобі буде“,—допитується султан.—„Всім я, каже, вдоволений, великий царю, тільки не можу я жити без принцєси. Відпусти мене, я поїду до Франції, щоб хоч краєчком поглянути на тамтужу принцєсу.“

— На принцєсу?—моргнув Вася з масляною посмішкою на кріпильника, перебиваючи йому мову.—Ач куди завертає, а ще пролетаріят.

Мацоха на слові пролетаріят, підвів голову й, насторожений, застиг був на якийсь момент у задумі. Але швидко, зрозумівши ніби, що нічого антипролетарського він не зробив, зневажливо махнув рукою.

— Ти, Васю, нам не заважай, тобі про це

вже сказано, а щодо принцеси, так це ж тільки так, до слова, про-мавра значить мовиться.

— Бай, бай! І не виправдуйся, пожалуста, — відгризнувся Вася, — бо що ж тут такого, коли б мені, приміром, полюбила як принцеса? Чи пролетаріят на таке діло, думаєш, слабує?

— Бай, кажу, далі, бай! — заохочуючи, проговорив з поважною міною на обличчі, — а ми ось теж чкурнемо до своїх принцес. — Чкурнемо, Паньку? — змінив він раптом мову, повернувшись до останнього.

Панько зміряв парубка пильним оком. Хоч він і жив з ним уже тиждень в одній казармі і знав що той прибув так само, як і він з Волині, з якогось колгоспу, але, працюючи в різні часи, він майже ні разу не розмовляв з ним. І тепер, слухаючи його мову, цього кремезного, присадкуватого, з маленькими очима парубка, перейняту легковажним і разом добротливо-спокійним ставленням до речей, він ніби вперше бачив його.

Не відповідаючи на його запитання, він закинув, чи ж варто було зриватися з дому, забиватися сюди, аж на шахти, щось через кілька днів повертатись назад. Вася з посмішкою процідив, що йому немає про це часу розмовляти, що риба, мовляв, шукає де глибше, й раптом, накинувши теплого піджака на плечі, взявся за кошика.

— Так ти, Паньку, не хочеш? А я думав компанію підтримаєш. То бувайте здорові. Наших тут нету — проговорив Вася, — відступивши до дверей. — А там у нас, на Волині, все таки веселіше, Паньку, — кинув він із-за дверей.

Панько нічого не відповів. Зібгавшись у ліжку, ніби йому стало холодно, він намагався заснути. Але тепер ще виразніше вчувалась мова кріпильника, мимохить притягаючи його увагу.

„... І привели до паші, до мавра, значить, полоненого командира розбитого війська французького,—тяглося далі оповідання,—а командир цей виходить не простий, а сам король французький. Побачив паша таку історію і каже йому строго: „Ну, царю, жисті твоїй тільки день“. Побілів король, затрусився, а мовчить. „Одне, каже, тільки й може тебе врятувати: віддати за мене принцесу“. Побілів король, затрусився, а мовчить; годину мовчить, і другу, і третю, а потім пішов до паші і каже: „якщо ти перемиг мене в одкритому бою, то хай буде по-твойому“. А незабаром і весілля справили“.

— Отак і доскочив мавр після довгих страждань і пригод руки принцеси,—додав на закінчення кріпильник, підводячись із-за столу.

— Ото мавр був, та й фортуна йому все таки таланила,—зауважив один із хлопців.

Тоді вкинув і другий:

— Фортуна то фортуна, та без доброї голови на плечах того б не доскочив, десь та спіткнувся б.

— Авже, що спіткнувся б—погодився і кріпильник.

І всі троє, згадавши, що ще не обідали, що треба чогось попоїсти, а там і на зміну готуватись,—потяглися до дверей.

Панько, що нетерпеливо, стримуючи в собі

злість, чекав на кінець оповідання, підвів голову. „Ось якими бриднями забавляються“—подумав із сумом і болем, спускаючись на діл.

Це оповідання, і увага, з якою молоді шахтарі слухали його, і поведінка Васи, і ставлення до нього Христофорича—все це мимохіть в'язалося одне з одним, перепліталось між собою низкою невидних ланцюжків, викликало в нього розгублений, безпорадно-пригнічений настрій.

Він став коло вікна. І що довше дивився на шлях, як простував Вася, з кошиком у руках, все далі відходячи до стації, то цей настрій сумовитости все міцніше охоплював його.

Він мимохіть перенісся на Волинь, у село, де виріс, де жив до останніх днів, звідки й прибув сюди, мобілізований комсомолом у Донбас, на шахту, пригадав свою працю в колективі, де все було йому звикле, близьке, зрозуміле, своїх товаришів, що з ними він počував себе, як з рівними, колектив, де посідав він не останнє місце,—і цілий рій думок, не цілком оформлених, але невідчепних і турботливих, закружляв йому в голові.

Чи не зробив він необачної помилки, погодившись їхати сюди на шахти, де він ніби чужий, нікому непотрібний, цілком зайвий? Яка користь від того державі, що він зірвався з цікавої для нього праці, де був не останнім гвинтиком, щоб опинитися тут на становищі якогось попихача? Бо чи ж вийде з нього коли справжній шахтар, справжній вибійник? Чи пристосується він до роботи у вибої?—згадував

він з почуттям страху свою подорож по темних коридорах шахти, і спуск крутоспадистою лавою і бурчання Христофорича.

— То що ж робити? Що?—ходив він тепер по кімнаті, нервовий, стурбований, не маючи відповіді на запитання.

Він знову кинув оком у вікно на шлях, де в далині зникав уже Вася, і раптом наважився. „Треба їхати“,—майнула в нього думка,—„їхати негайно, не гаючи часу, туди де він потрібніший, корисніший. Авжеж—де корисніший, бо тут обійдуться і без нього, а там хто знає, а там чого доброго без нього і колектив захиріє, якщо зовсім не розпадеться“,—вмотивовував він своє рішення.

Він витяг з-під ліжка свого кошика і нервово, поспішаючи, побоюючись спізнитися, чи бажаючи, може, уникнути зустрічі, що перешкодила б його намірам,—став порпатися в кошику, складаючи в нього свої речі. Аж ось на ліжку заворушилось. Коля, скинувши з себе ковдру, плигнув на діл.

— От тепер і на зміну можна збиратись,—промурмотів він, протираючи очі й беручися за зашкарублі шахтарські чоботи.— А ти, Паньку, куди ж це, чи не слідом за тим пройдисвітом Васею хочеш майнути, принцесу добувати?—закинув з посмішкою, побачивши кошика серед кімнати і біля нього заклопотаного Панька.

— Та це я так,—зашарівшись, витиснув Панько тоном людини, несподівано спійманої на гарячому вчинкові.

Коля ще раз поглянув на нього недовірливо й, посміхаючись, трохи жартома, проказав:

— Не вам, хлопці, хай це буде сказано не для образу, оту принцесу добувати, не вам,—додав він з ноткою докірливості і зневаги в голосі.

— Та я що? Я нічого!—процідив крізь зуби Панько, зовсім зняковівши,—це я так,—поправився несміливо, закриваючи кошика.

— Я теж нічого,— відповів сухо Коля, підперізуючись ремінцем,—тільки мавр, знаєте, п'ят нікому не показував. От!

Панько обережно посунув ногою кошика під ліжку, винувато відійшов до вікна.

Почуття болючого сорому опанувало його свідомість, охопило всю істоту. То був сором і за його щойно виявлений намір тікати і за недавні спроби виправдувати втечу, і за неясну, приховану, нещирю відповідь.

Він тільки тепер зрозумів, що справді хотів тікати, злякавшись незвичних обставин і труднощів нової, хоч правда і тяжкої праці, що його міркування про доцільність і корисність його повороту додому не більше, як нікчемні спроби виправдати своє дезертирство з фронту. Так чого ж тоді він вартий? Чи не мав Христофорич рації так скептично, так недовірливо ставитись до нього? Чи не дав би він йому в руки, не пішовши більше в шахту, нових козирів до глузливого поводження з іншими новаками? Ні, він цього не може, не мусить робити! Він повинен перемогти труднощі, показати свою витривалість.

— Так мавр п'ят не показував?— звернувся

він з винуватою усмішкою до Колі.— Той умів перемагати? А я того, знаєш, ледве чи не...— натякнув він на свої недавні наміри.

І коли Коля покивав вибачливо головою, мовляв, він це бачить, Панько, звеселівши, позбувшись ніби важкого тягару, легко і задиркувато, проте, почувавши ще ніяковість, штовхнув Колю плечем.

— А тепер ми ще помірjємося з Христофоричем, хто—кого,—додав він рішуче, з молодечим запалом і задавакуватістю в голосі.

IV

Вийшовши другого дня на зміну завчасно, щоб не запізнитися, щоб не дати Христофоричу, як про це думав, будь-якого приводу для балачок, Панько довго тинявся по „варядти”, чекаючи на Христофорича. Побачивши, нарешті, його на дверях, він вдоволено, забувши, здавалось, всі прикрощі минулого дня, пішов до нього назустріч і натякнув діловитим тоном, що пара слускатися в шахту.

— А ти тут?—відповів Христофорич здивованим і разом похвальним тоном,—ось поїдемо і в шахту, не поспішайся тільки поперед батька,—зауважив він скоріш прихильним, ніж сердитим голосом.

За якусь хвилину вони були коло підоймового стовбура й, протиснувшись крізь натовп у кліть, наповнену людьми, летіли вниз в п'ятсотметрову глибочинь.

Розійшовшись у шахті на перехрестях кори-

дорів, з людьми, вони опинились удвох у штреку, простуючи горішнім горизонтом до лави.

Згусла важуча, нерухома темрява порожнього коридору, де дхнуло вогкістю, де часом ставало душно, поглинула їх. Розтоплюючи акумуляторами цю темряву перед себе, вони посувалися обережно й повільно, попереду Христофорович, а за ним Панько, сторожкий і чуйний. А втім, таємничість шляху, що минулого дня своєю незнанністю так лякала його, тепер не зворушувала, не хвилювала його. Він ступав сміливіше, намагаючись дотримуватись ходи Христофорича, що, добре знаючи і ґрунт, і покрівлю, і кожне випнуття, вмів маневрувати, йдучи то серединою штрека, то притискаючись до стіни.

— А я, сказати по щирості, не дуже сподівався, щоти сьогодні підеш у шахту, — проговорив згодом Христофорич, ніби йому муляла якась думка, що її він довго приховував у собі.

Панько, приємно вражений словами Христофорича, а ще більше зворушений його спокійним тоном, що так вирізнявся від тону минулого дня, хотів щось відповісти, але стримався, не знаючи, як краще, як зручніше звернутись до нього.

— Я хочу призвичаїтись, Христофоричу, до роботи, — нарешті наважився він. — Хочу повчитися. Навчаються ж люди, не всі приходять готовими вибійниками.

— А це вже так. Я і сам кажу: треба повчитись, звикнути, а що ті хлопці пішли, так я тут, по правді, не причинен. Може, що й сказав, у

нашому ж ділі без того не обійдеться, а що вони пішли, то це знов же їхнє діло,—промовив Христофорич, не то виправдуючись, не то відповідаючи на докір, що його мимохіть зробив Панько минулого дня.

І знову йшли мовчазливі, ще ніби відчужені, проте з розтопленням уже холодком, з відчуттям ніяковости, але без неприязні чи недовір'я, зроджених було минулого дня.

Заспокоєний Панько, без особливої втоми й зусилля, поснішався тепер за Христофоричем. А що дотримувався його ходи й вчасно зауважував всякі недоладності на шляху, то рідше дістав головою об покрівлю, не так часто шубовстав ногами в калюжі води.

— Як походити тут день-другий, то можна й навчитись, щоб без гуль, значить, вертатись,—сказав він, посміхаючись.

— А то вже так,—погодився Христофорич.— Навчитися можна.—А вже як років з двадцять або тридцять походити, то можна знати тут кожну ямку,—вкинув він, здавалось, між іншим, не надаючи особливого значення отому „двадцять чи тридцять років“, нібито ця різниця часу не така вже й важлива.

Тоді Панько поцікавився, як давно працює тут Христофорич.

— Та працюю,—відповів він. Потім помовчавши і ніби щось пригадавши, проказав.— Давненько вже. Вважай, з того часу, як Большой кулак появилася. Скільки це часу буде?— поспитав своєю чергою, загубивши ніби лічбу рокам.

А що Пашко виявив свою необізнаність, мовляв, що то за один цей Большой кулак, то Христофорич здивовано і з докором сказав.

— Ти цього не знаєш? Та й то правда, відкіля тобі знати, тебе ж і на світі тоді ще не було. Большой кулак, щоб ти знав, це був такий велетень, у Китаю був з'явився, його ні куля, ні гармата не брала, не хотів щоб інші народи за кітайську стіну переходили, чи що. Ну й пішов проти них війною і став їх косити. Проти нього і гармати і цілі полки, а він іде та косить. А я то був у салдатах, незадовго перед тим повернувся додому з військової служби, а тут тільки й розмов про Большого кулака, тільки й чуток, що про війну. А тут поблизу французи оцю саму шахту заклали, і знов же пішли чутки, що хто піде в шахту працювати, того і на війну брати не будуть. Так я подумав, подумав, та й пішов собі в шахту, і оце й досі працюю. Це з дев'ятого року виходить, чи що.

— То це від боксерського руху в Китаю,— вставив Панько обережно, додавши дещо з однієї книжечки про рухи в Китаю й посміхаючись з Христофорової уяви про Большого кулака. Але побоюючись, своїми поясненнями порушити його настрій, він промовчав про Большого кулака й сказав тільки з почуттям пошани й подиву про Христофоричеву роботу:

— Тридцять років уже в шахті? Оце справді геройство!

Розчулений Христофорич відповів, що він

міг би й лишити вже працю, на пенсію піти, має бо на це право, але ж як то він, здоровий ще чоловік, буде вдома без діла сидіти та ще тепер, коли вибійників малувато й програму не виконують.

— Треба ще попрацювати, а вмерти ніколи не буде пізно, встигнемо,— проговорив він таким тоном, ніби його відпочинок, перехід на пенсію безпосередньо в'язався з уявою про смерть.

Згадка про смерть насторожила Панька. Він мимохіть втопив очі в непроникливу темряву коридора, став прислухатися до глибокої тиші, порушеної лише гудінням вітру в трубах та ледве чутним шелестом крапель води, що просувалася з породи.

— А що, Христофоричу? — поспитав він стривоженим тоном,— за свої тридцять років багато, мабуть, усякого дива довелось побачити? Тут же звідусіль можна лиха сподіватися? Отак підеш і не вернешся, і не знатимуть, де ти і що з тобою трапилось, так і забудуть.

Христофорич посміхнувся.

— Ну це ти дурниці вже плетеш. Поперше ніде ти не дінешся, бо шахта, як на долоні, вся на виду, потім є таке шахтарське правило, щоб там унизу з ким не трапилось, вважай, що людина жива і ти мусиш її знайти.

Тоді Панько натякнув, що нещастя в шахтах все таки бувають; про це він читав не раз і в газетах ще там удома, на Волині.

Бувають і нещастя, чого ж не бувають,— відповів спокійне Христофорич, ніби говорив

про звичайнісінькі буденні речі.—Приміром у нас,—вів повільно,—з тиждень тому задавило одного плитового. Коногін йому: не сідай, каже, на вагонки, не помагається, значить, а тому байдуже, примостився на вугілля і хоч ти кола йому чеши на голові, а тут як на те, цей вагон, де сидів плитовий, зійшов з рейок, плитовий від удару злетів з вугілля, попав між бортом вагончика й рямою кріплення—і тільки в'юшка потекла. А то буває газ вибухне. Знов же візьме ото якийсь тетеря й закурить, ніхто думає не побачить, чого там стіснятися, а во-на раз вогник, а шахта газова, або пороху багато, і вже готово. Всякого буває в шахті, тільки я ось що скажу: я тридцять років тут роблю, а й пальця собі не покалічив. Треба значить, по правилах усе робити, по правилах ходити і поводитись, і не тільки, щоб ти це робив, а й твій товариш, що з тобою в шахті. Тоді нічого страшного не трапиться, все буде гаразд.

Панько з полегкістю зідхнув, потім, зробивши закид на адресу тих необачних людей, що так легковажать у шахті, подумав заспокоїливо, що тут, справді, не так страшно, як здавалось йому першого разу.

Вони непомітно дійшли до слюсарів, що працювали уже недалеко від спуску до лави.

Дивлячись, як вони вперто намагалися приладнати одне, то друге коліно, що ніяк, здавалось, не вкладалось, як треба було, Христофорич презирливо махнув рукою:

— То ви таки справді думаете і в лаву тягти оцю ковбасу?—показав він лямпочкою на трубу.

— Небезпременно,—зауважив слюсар,—аж до вас доберемось, щоб сили вам піддати.

Христофорич показав зневажливо головою й пішов далі, ніби байдужий. І вже згодом, опинившись коло ходу в лаву й залазячи в нього, буркнув невдоволено: „тягніть, тягніть, яке тільки з того діло буде“.

Панько, позирнувши в яму, знову відчув інстинктовий страх, ніби йому випадало оце зараз пускатися в далеку, повну всяких небезпек подорож. Та це був лише один момент. Почувши бурчливий голос Христофорича, він зразу ж, опанувавши себе, поліз у дірку. Голосний сміх, що розітнувся там угорі, у штреку, викликав у нього цілковите заспокоєння. Йому здалося, що там, де так сміються, не може бути нічого страховитого. Він наважився навіть поспітати Христофорича, чому він вважає, що з тих труб ніякого „діла“ не вийде. Та впіймавши від останнього облизня, що це, мовляв, не його розуму діло, замовк.

Тим часом, пролізши схилом сто метрів, вони дістались до місця вибою. Тут завернули до першого приступку, де працювали напередодні й, розтягшись, стали готуватись до роботи.

У приступках стояла мертва тиша: там, видно, нікого, окрім них, ще не було. Тим то перші удари Христофоричого обушка віддалися тремтливою луною, що, покотившись порожнім склепінням, якимось вразливо порушила могильну, нічим, здавалось, не порушавану тишу.

Та не забаром з гори, зсуваючи вугляні дробинки, що швидко, з гуркотом і шумом коти-

лися вниз, спустилося до своїх приступків ще трое вибійників. І мертво, зловисне своєю тишею, склепіння сповнилось лунких звуків, де серед глухих ударів і падіння підбитого вугілля вчувався гомін і сміх, і лайка, і жарти, ніби тут все було до того безпечно і звичке, що не викликало жадних турбот та побоювань.

Панько, знявши з себе одержу, нетерпеливо йорзався за спиною Христофорича й, чекаючи на його вказівки, уважно стежив за його роботою, за кожним рухом обушка, намагаючись зрозуміти секрет його удару.

Він з тривогою посунувся ближче до вугільної верстви, коли Христофорич наказав йому попрацювати. „Що скаже сьогодні Христофорич?“—подумав він боязко. Панько скося поглянув на нього й напружено, ніби чекаючи присуду, швидкими рухами із силою, глибоко і важко, дихаючи став спускати обушок на вугілля.

— Ти й берешся, а все ж у тебе виходить не так,—зауважив Христофорич по якійсь хвилині мовчання, придивляючись до Панькової роботи.—Треба рівно й спокійно дихати, тоді довше і більше робитимеш,—взявся він тепер поясиювати.—Та не стискай рукою держака, бо цим саме ти стримуєш розвинену розмахом силу й натруднюєш руки. Треба, щоб обушок падав на вугілля с усією наданою розмахом силою, щоб тільки злегка стримувати його рукою за держак. Ось бачиш?—зробив він рух обушком.

Панько спочатку, з Христофоричевими зауваженнями, розгубився був зовсім, але зразу ж,

приємно вражений його порадами, його м'яким тоном і доброзичливістю, опанував себе.

Прислухаючись до його порад, він почав зручніше працювати, без особливого напруження й зусиль.

— Правильно, правильно, от і навчишся,— підбадьорував Христофорич.—А то знову бурчав невдоволено, побачивши згодом, що Паньків обушок, сковзнувши по вугіллю з дзенькотом відскакував назад.

— Навчишся та не швидко, щось часто зубки в тебе збиваються. Чи на іскриша напоровся?—бубонів з докором.—Тож воно і є. Думають, що так ото й стануть вибійниками. Ні, ти повчись, попрацюй, щоб усе знати, а то як так робити, то який з того товк?—говорив він нібито про якихось легковажних людей, то просто закидав Панькові.

А втім, ніби почувуючи ніяковість за свій різкий тон, він брався знову пояснювати, як треба працювати, як слід обминати тверді залучини, пристосовуватись до будови верстви, до розміщення шарів.

Панько, що вразливо сприймав був Христофоричеве бурчання, згодом, призвичаївшись до його тону, досить байдуже реагував на нього. А що добре засвоював його поради і цим саме викликав від його й похвалу, то навіть зовсім був заспокоївся й посміхаючись, сказав жортома.

— Заждіть трохи Христофоричу, ми ще з вами поміряємось. І додав не зовсім сміливо:— я вас на змагання ще викличу.

І ніби на доказ того, що він це зробить, що він здобуде на це право, енергійно підбивав обушком вугілля, допомагаючи Христофоричеві скорше вирубати визначену пайку, потім ставити стояки, кріпити покрівлю.

Цього дня Панько виїхав на-горà натомлений, з натрудненими руками, з болем у плечах, але спокійний і зрівноважений. І коли в казармі, зустрівшись, подивився на нього Коля довгим, мовчазливо-запитливим поглядом, відповив він просто, посміхаючись:

— Нічого. Не такий уже він, знаєш, як його малюють. Будемо й ми вибійниками. Треба тільки повчитися.

V

Наступних днів Панько заповзято вчився. Пристосовуючись до вугільної верстви, до самого вибою, він прибирав різних поз. Сидячи по-турецькому, чи підібгавши ноги під себе й орудуючи обушком, він намагався винайти той удар, що із звичайною витратою енергії давав би найкращий ефект.

Якщо з закріпленням покрівлі вирубані верстви він став швидко справлятися, цілком опанувавши цей процес, то натомість його турбувало часте притуплювання зубків, особливо ж побільшений процент зовсім дрібного, пилюватого вугілля, що викликало слушні закиди Христофорича. Та призвичаївшись до вугільного шару, до його залягання і напрямку, навчившись визначити й обережно обминати міцні залучини іскришу, що трапляється зрідка

в цій верстві, він досяг нарешті і тут кращих наслідків.

А ще пізніше, певний своїх сил, він висловив бажання працювати самостійно й пішов від Христофорича на сумежний з ним другий, визначений для нього приступок.

Ставши тут до роботи, він з пробудженням честолюбством подумав про можливі наслідки. Він турбувався не так, власне, про те, що не впорається із своєю роботою, як мріяв, щоб стати якщо не першим серед інших вибійників цієї лави, то принаймні, бути рівний з ними, і перш за все з Христофоричем. Він навіть згадав свою фразу, якимось кинуту жартома про виклик його на змагання.

Та попрацювавши перші дні, він вирішив почекати із цим, щоб більше пристосуватися, бо з тією пайкою, з якою Христофорич справлявся за один запряг, він міг упоратися лише за два. І коли Христофорич, що наглядав за його роботою і час від часу давав поради, одного разу сказав, з чваньковито-іронічною посмішкою: „А що, Паньку, не хочеш змагатися?“—він тільки почервонів.

— Язиком легше змагатися,—вколов його ще раз Христофорич. Проте додав поблажливо:—Попрацював би тридцять років, як я, та вирубав би стільки вугілля, як я, по три-чотири тонни щодня, тоді міг би й змагатися з мною,—зауважив гордовито.

— Заждіть, заждіть,—виправдувався Панько й, зніяковілий, втішаючи себе надією, з молодечою запальністю брався до обущка.

Тим часом робота над проведенням труб для стислого повітря наближалася до кінця: слюсарі, провівши сітку до закуту штрека, повернули потім у лаву й протягли її до самого вибою, де прикріпляли вже шлянги, а вгорі, у штреку ставили компресор. І Панько, дивлячись, як потім перевіряли сітку, як випробовували силу стислого повітря, чекав коли переведуть вибій на молотки. Мавши надію помірятись з Христофоричем, принаймні хоч наблизитись своїм видобутком до нього і цим самим позбавити його зарозумілості, він сподівався досягти цього працею на молотках, коли обоє опиняться в рівніших умовах.

Отож він задоволено зустрів техніка Власова, коли той одного разу, роблячи черговий огляд, заявив, що дільниця має перейти на механізовану роботу, на молотки.

— Нарешті і в нас механіка, а то робимо якимись мотиками,—вкинув Панько після заяви техника, поглянувши скося на Христофорича.

Хоч перехід дільниці на механізовану роботу і був очевидний і неминучий, особливо із закінченням сітки, проте заява техника викликала у вибійників низку запитань, де стримана обережність сполучалася з деякою скептичністю. Воно, мовляв, і добре, як же, все таки машина, хоч там і яка, а тільки хто його знає, як воно вийде.

Та цілком несподіваною була відповідь Христофорича. Він безапеляційним тоном заявив, що за молоток братись не буде, що тридцять років працював обушком і далі згоден

працювати, а щодо молотка, то вже ні. Що ні, то ні.

А коли технік Власов став доводити перевагу молотка над обушком, торкнувшись і полегшення праці і побільшення продукційности, а з тим і заробітку, Христофорич махнув скептично рукою й відповів заперечливо, що воно, мовляв, і так і не так. Хіба ж не відомо, що на сусідній шахті робота на молотках шкутильгає, бо компресори раз-у-раз псуються, а повітря надходить не справно, а молоток важучий, аж десять кілограмів має і його треба щодня тягти аж до вибою, треба і доглядати, і чистити, і мастити, а обушок попрацював, засунув за ремінець, і пішов собі,—наводив він багато міркувань проти доцільности запроваджувати молотки.

— Ні, хай з молотками працюють уже оці хлопці,—показав він на Панька,—ім все одно де час гаяти, а нам, старикам, дайте працювати по-нашому, а якщо ні, то й ні, можна й на пенсію піти,—заявив він похмуро.

Категорична заява Христофорича, його скептичне ставлення, нарешті загроза кинути взагалі роботу спантеличили техніка. А втім, як вибійників бракувало, він вирішив зразу не наполягати.

Вдоволений з нього Христофорич, ніби виправдуючись, промурмотів, що справа від цього аж ніяк не постраждає, і на доказ проказав, звертаючись до техніка.

— Ви от, Гервасію Свиридовичу, заявляєте, що на молотку можна виробити вдвоє більше, ніж обушком. Так я ось кажу, що я по-своєму.

обушком, значить, вироблю на 50% більше, ніж отой молотком,—показав він на Панька.— Б'юсь об заклад. Ось давай позмагаємось.

Панько, з усмішкою слухаючи метикування Христофорича, вважав, що той не зовсім певний своїх сил при роботі з молотком, просто уникає змагатися, але цей останній виклик зачепив його за живе. Він розумів, що замовчати такий зухвалий клик не можна, це ж бо означало перед очима в усіх визначити свою немічність, але змагатися з обушком та ще на таких умовах—яка з того власне слава?

— Ти що ж? Боїшся? Я так і знав,—заявив з погордою Христофорич, підтриманий глузливими репліками вибійників на адресу Панька.

Панька не стерпів.

Схвильований, сказав, що він і сам думав позмагатися з Христофоричем, але на рівних умовах. А як уже змагатися тепер, то він висуває іншу умову.

— Я беруся вирубати на 50% більше від того, що дасть Христофорич, працюючи обушком. Ось моя умова,—підкреслив він запально.

Панькові слова видалися для всіх цілковитою несподіванкою. Навіть технік Власов обережно закинув, чи не багато, мовляв, береш на себе, товаришу, стаючи до змагання на цих умовах, хоч і з обушком, але в руках такого досвідченого вибійника. Подумай.

А що Панько рішуче настоював на своїй умові, то Христофорич не заперечував.

— Мені що? Хай спробує,—відважнив він погорливо.

— Ну, ну! побачимо, хто з вас на червону дошку піде, мабуть Панько,—сказав хтось із вибійників, з неприхованою іронією в голосі.

VI

Викликавши на змагання Христофорича. Панько почував деякий неспокій. Хоч технік Власов і говорив, що з молотком видобути вугілля можна вдвое більш, ніж з обушком, проте він знав, щоправда з розмов, інші випадки, коли добрий вибійник, через деякі недоладності з механізмом і повітропровідною сіткою, давав обушком більше, ніж молотком.

Розуміючи, що змагання потребує не абиякого напруження, навичка спритності, він, діставши молоток „пневматик“, заздалегodi ознайомився з ним, за вказівками інструктора.

А зранку призначеного дня він спускався на зміну з лаву з молотком.

Незвичний для лави, невпинний, приглушений дзум, схожий на гудіння мотора, ішов звідти, з вибою. І Панько з цікавістю подумав, що хтось уже працює молотком. Він хотів навіть спуститись до того вибою, але повзучи повз перший приступок, він впіймав кинуту звідти Христофоричем, що починав, видно, роботу, дражливу фразу: „я ось скільки вже нарубав, поки ти плентався із своєю ступою“—і спинився коло свого вибою. Той жарт чи іронія був для нього ніби сигналом до змагання.

Тим то з побільшеною збудженістю взявся ладнатись до роботи.

Спочатку він, як і радив інструктор, вима-

стив молоток, продув, відкривши вентиль, шлангу, щоб з неї не потрапив у молоток вугляний пил, потім сполучив його з шлангою, нарешті, діткнувшись гострим зубком до вугілля, натиснув на ручку.

Переконавшись, що молоток робить гаразд, він закрив вентиль і, припинивши роботу, замислився. Якщо Христофорич за упряжку вирубує пайку вугілля, щось понад три тонни, прикинув цифрою, то він мусить дати не менш як чотири з половиною тонни. Визначивши собі пайку, він знову відкрив вентиль, діткнувся зубком до вугілля й, натиснувши на ручку пустив молоток.

Гострий зубок його від частих ударів в одну точку проходив у вугільний шар на певну глибочінь й, руйнуючи його, створював розколини. Тоді Панько боковими ударами зубка відколював вугілля, що падало на підошву й скочувалась потім вниз, до люку.

Зосереджений і уважний, стежачи за молотком, щоб зубок не глибоко засвердлювався у вугілля, він повільно, але невпинно руйнував вугільний шар. Порівнюючи свою роботу з обушком, він бачив, що вугілля легше піддається, що він швидше занурюється у верству, скорше робить вибівку в ній. Хвилинами почував, що рука втрачає пружність, стає безсилою, здерев'янілою від частих, незвичних і невпинних поштовхів молотка, тоді робив перепочинок. Йому кортіло тоді подивитись, як ідеться в Христофорича, а втім вагався, напевний ще своїх сил.

Під кінець дня, коли до повної вибірки побільшеної пайки лишалось небагато роботи, Панько, вдоволений з наслідків, наміривсь був підвестися вгору, щоб поділитися думками з Христофоричем, як останній несподівано спустився до його приступка.

— Ти ще тут човпаєшся? Маслами вмащуєш? Ото не знав собі клопоту,—забубонів він зразу презирливим тоном.—Заробив собі мабуть за день від жилетки рукава, а я, знаєш, другої пайки чимало вже вирубав,—заявив він гордовито, цілком упевнений в своїй перемозі. Але придивившись до вибірки, осікся.

— Та ти того, наробив?—витиснув він вражений, ніби ніяк не сподівався таких наслідків.

Проте і Панько аж знітився, почувши, що Христофорич цього дня побільшив свій звичайний видобуток.

— Виходить сьогодні ми ні в чию,—промимрив він ніяково.

Обое дивилися якусь хвилину мовчазливо, ніби чимсь заклопотані, ніби вперше оце побачили один одного.

Другого дня, коли Панько спустився в лаву, Христофорич уже цюкав своїм обушком. Отож і він зразу, не гаючи часу, продув шлянгу, вмикнув молоток, взявся до роботи.

— Ану, Паньку, піддай!—заохочуючи, кинув один вибійник з третього приступка, що, спинившись коло Панька, дивився, як цей керує молотком.—Піддай! бо Христофорич хвалився, що сьогодні ого-ого скільки нарубає. Хоче ото показати, що він не гірш працює обушком.

Підстьобнутий цими словами, Панько поставив підвищити свій видобуток до двох звичайних пайок.

Він тепер напружено, з побільшеною силою натискував на ручку молотка, трошив хуткими ударами вугілля й вдоволено поглядав, як вугляні брилини раз-у-раз падали вниз, до люку.

„Хай спробує тепер Христофорич своїм обушком“,—думав Панько, упевнений в своїй перемозі.

А втім, і цей день не дав сподіваного наслідку, бо й Христофорич знову збільшив свій видобуток.

— Що ж, спробуємо далі?—закинув Панько, повний бажання перемогти.

Христофорич помислив.

— Можна й далі, чого ж, можна,—відповів стримано, з повагою в голосі, почувуючи перед себе не абиякого суперника.

Коли четвертого дня, вирубавши дві з половиною пайки, підвівся вгору до Христофорича, той сидів на вугіллі в приступку й спочивав, важко сопучи. Але побачивши Панька, оголосив підбадьорившись, хоч не зовсім упевнено.

— Другу пайку рубаю, скоро ось кінчу, як спочину.

Панько, спершись ногою на стояк, здивовано поглянув на Христофорича, як враз стояк похитнувся. Він ледве схопився рукою за другий, як і цей захитався під вагою його тіла.

— Та що це у вас, Христофоричу, із стояками? Куди це годиться таке кріплення?—кинув він стурбовано, з докором. І додав:

— Треба краще забивати.

Христофорич спочатку відгризнувся,

— Тобі мене вчити!—Але потім промимрив винувато:—Чи-ти-ба! Забивав наче як слід, а не втрималось.

— Дивіться, Христофоричу, щоб на голові кому внизу це не окошилось,—зауважив Панько.

Потім, побоюючись спустатись на нижній горизонт, бо на інших приступках ще працювали вибійники, і туди, вниз скочувалось вугілля, він подряпавсь угору. Та ледве встиг добратися до штрека, як у низу під ним щось раптом затріщало, загуло, щось бубухнуло з такою силою, що все здавалось заходило ходором.

Незабаром в шахті стало знову тихо, і Панько, отямившись, обережно спустився в лаву, але зразу ж спинився. Похилені аж біля штрека стояки говорили, що там унизу стався великий завал, що сіла покрівля, закривши в приступках вибійників.

Розчищаючи хід разом з рятівною дружиною Панько дивлячись на труби, що зникали в лаві, засипані породою, промовив ніби зненацька:

— А по цих трубах можна не тільки стисле повітря пускати, а й хліб для завалених, тоді вони можуть спокійно чекати на своє визволення.

Думка припала до вподоби.

Нарізавши шматочків хліба й загорнувши їх у газету, спустили вниз, постукавши міцно по трубі, ніби даючи сигнал.

За якийсь час угорі впіймали знизу якийсь звук, ніби то була відповідь.

Так щодня спускали трубою хліб і тверду їжу.

Коли на п'ятий день хід був очищений від завалу й звільнені вибійники зустрілися зшахтарями, Христофорич сказав, з подивом і вдячністю:

— Ну й придумали ж отаке! Хліб спускати трубою!

Тоді Пáнько, посміхаючись з виглядом переможця, закинув:

— Ну, а як же, Христофоричу, із змаганням? Далі будемо з мотикою?

Христофорич відповів винувато, приниженим тоном:

— Та хто його знав. Тридцять років працював по-своєму.—А потунцювавшись, промовив, звертаючись до техника:— Готовте, Гервасію Свиридовичу, і мені молотка, буду і я працювати по-вашому.

Листопад
1930 р.

КОНСУЛЬТАЦІЙНЕ БЮРО ДЛЯ ПИСЬМЕННИКІВ-ПОЧАТКІВЦІВ ПРИ ВИДАВНИЦТВІ „ЛІМ“

Щоб допомогти письменникові-початківцю, при Державному Видавництві „Література і Мистецтво“ утворилося Консультаційне бюро.

Консультаційне бюро консультує письменників з таких питань:

1. Поточна політика комуністичної партії і Радвладн.
2. Політика партії в галузі літератури і мистецтва та вимоги, що їх ставить до літератури реконструкційна доба, питання теорії та історії літератури, критики.
3. Основні засади марксизму-ленінізму, філософії та історії класової боротьби.

Консбюро провадить свою роботу такими способами:

1. Усна консультація.
2. Заочна консультація.
3. Організація літературних диспутів, лекцій, доповідів з письменниками-початківцями.

Консбюро має в своїй системі консультантів з таких галузей літератури та науки:

1. Поезія.
2. Нарис.
3. Проза.
4. Критика.
5. Мова.
6. Філософія.
7. Історія класової боротьби.

Приймальні дні: що 2, 8, 12, 18, 22, 28 числа від 6 до 8 години вечора.

Адреса: Харків, вул. Вільної Академії № 5. Державне Видавництво „Література і Мистецтво“.

На конвертах просимо зазначати „Для Консбюра“.

A 531038

